

CONSIDERAȚII ANTROPOLOGICE PRIVIND DESCOPERIRILE MUZEULUI SFÎNTU GHEORGHE — COVASNA

— Studiul siturilor —

LAURENȚIA GEORGESCU

I. Situl de la Zăbala

Cercetările de teren efectuate de către Muzeul Sfintu Gheorghe — Covasna sub conducerea Dr. Zoltán Székely* în sud-estul Transilvaniei au dus la descoperirea unei așezări din epoca bronzului pe „Movila Tătarilor“ în apropierea Comunei Zăbala, descoperire extrem de importantă pentru completarea studiilor de preistorie în această zonă de cercetare.

În această așezare din epoca bronzului s-a descoperit un cimitir aparținând feudalismului timpuriu, care s-a suprapus, cu această ocazie descoperindu-se și un mormânt aparținând epocii bronzului notat M 69 asupra căruia vom insista.

Așezarea de la Zăbala prin datele prezentate în studiul său de către Dr. Z. Székely¹, ni se impune printr-o serie de caracteristici din care ne permitem să menționăm pe cele mai semnificative pentru încadrarea în perioadă a descoperirii.

„La Movila Tătarilor s-a descoperit o așezare cu un material ceramic care prezintă unele forme și elemente de decor comune culturii Schnec-kenberg, dar și unele deosebiri¹...“ Pentru încadrarea acestei culturi necunoscute pînă acuma, autorul în studiul său s-a referit la ceramica din așezarea și din mormîntul — M 69 —, descoperit pe platoul Movilei Tătarilor de la Zăbala, mormînt care aparținea unui înhumat depus „chircit“ în decubit lateral stîng, fără a avea o cutie de piatră.

Dr. Eugenia Zaharia referindu-se la această descoperire este de părere că „descoperirile de la Zăbala reprezintă unul din elementele pe care s-a dezvoltat cultura Monteoru și nu cultura Schneckenberg, legînd astfel

* Ținem să aducem și pe această cale mulțumirile noastre Dr. Zoltán Székely, directorul Muzeului Jud. Sf. Gheorghe — Covasna, care ne-a dat pentru studiu cele mai prețioase și importante cimitire din sud-estul Transilvaniei. Cimitiru, aparținînd feudalismului timpuriu va face obiectul altui studiu antropologic.

cultura de la Zăbala de descoperirile de la Vláháza și nu de cultura Foltești II, aceasta din urmă fiind considerată ca unul din elementele principale pe care s-a dezvoltat cultura Glina III — Schneckenberg^{1, 2}.

În studiul său comparativ, Dr. Z. Székely subliniază: „Aspectul ceramicii de la Zăbala este caracteristic unei culturi din perioada de început a epocii bronzului..... Această cultură e mai timpurie decât cultura Schneckenberg deoarece îi lipsesc unele forme și elemente de decor caracteristice acesteia din urmă.... Ritul de înmormântare fără cutie de piatră (Planșa I-a) arată de asemenea că această cultură este mai timpurie de cât cultura Glina III-Schneckenberg⁴, autorul considerînd cultura de la Zăbala ca o cultură pre-Schneckenberg.

În prezentul articol vom da datele care se desprind din studiul scheletului uman (M 69) descoperit în așezarea sus menționată. În ciuda faptului că scheletul nu este prea bine conservat, datele morfologice și metrice prelevate, au permis caracterizarea sa din punct de vedere antropologic.

Neurocraniu prezintă în norma verticală o formă scenoid-romboidală, în norma occipitală o formă de casă-bombă, dimensiunile și indicii de ansamblu cranian caracterizîndu-l precum urmează: subiectul are o calotă lungă (194 mm.), îngustă (148 mm.), înaltă (119 mm.), dolico-mezocrană (74,7), metriocrană (82,1), ortocrană (61,3) (vezi Tabelul Nr. 1).

Masivul facial: frontalul are o înclinare masculină, cele două dimensiuni extreme încadrîndu-l în categoria frunților mijlocii, iar indicii în categoria ortometomă (88,9) și în cea a frunților bombate spre forma intermediară (79,5) cu glabela și arcurile supraorbitale ușor reliefate (1). Fața este înaltă (121 mm.), mijlocie ca lățime (130 mm.), leptoprosopă (93,08), mezenă (50,7). Orbitale rotunde și mezoconche (82,5) încadrează un nas chamerhin (52,83) cu oasele nasale de lungime și lățime medie, rădăcina nasului prezentînd doar o schiță de adîncitură. Spina nasală proiemină destul de puternic (3), forma aperturii piriforme fiind antropină. Malarele sînt de lățime medie, ușor reliefate, temporalizate, cu incizura sub malară prezentă. Fosa canină are o gradare a adîncimii sale între 1 și 2^{3, 4}.

Maxilarul superior prezintă la nivelul zonei incisivilor un prognatism alveolar moderat. Arcada dentară este elipsoidală cu o formulă dentară incompletă. Dentiția din intervalul I¹—M¹ stg. și I¹—I² drt., a fost pierdută intra vitam în urma unui proces inflamator care a penetrat și pe rețele maxilei, ca urmare dinții prezenți au uzură foarte avansată (gr. III) din cauza suprasolicitării masticatoare.⁵

Mandibula are ramura orizontală înaltă, robustă, cu reliefuri moderate și gonioane ușor răsfrînte înafară, coronion fiind mai înalt de cât kondilion. Formula dentară este incompletă prin pierderea în urma unui proces inflamator a incisivilor și a lui M₃ stg. — dinții prezenți avînd o uzură de același grad ce cei de pe maxilă (gr. III).

Scheletul postcranian, deși s-au recuperat toate segmentele, unele au fost nedimensionabile din cauza stării proaste de conservare. Demn de

semnalat ni se pare faptul că inserțiile musculare sînt mai reliefate la nivelul segmentelor membrului superior stîng, această constatare permițîndu-ne să presupunem că individul studiat era stîngaci. Aceleași reliefuri mai pronunțate se observă și la membrele inferioare. Prezența „fațetelor orientale“ pe marginea infero-anterioară a tibiei este o caracteristică des întîlnită la grupurile umane nomade, care obișnuiau să stea „ciucit“.

Talia calculată după metoda lui Breitinger, indică o valoare medie de 165,5 cm, fapt care permite încadrarea în categoria indivizilor de talie mijlocie. Femurele sînt platimere (75,0), cu pilastru mediu (113,2) și robusticitate de 13,3, tibiile fiind platicnemice (56,9).

Observarea superstructurilor osoase, a gradului de obliterare a suturilor craniene, a gradului de uzură dentară, corelat cu examenul suprafețelor articulare ale simfizei pubiene, precum și cu examenul confirmației și al reliefului osos, situează subiectul studiat în categoria bărbaților de vîrstă matură, în intervalul de vîrstă de 35—45 de ani, aparținînd tipului europoid, delico-mezocefal.^{3, 4, 5}

II. Situl de la Rugănești

Cercetările arheologice efectuate la Rugănești de către Muzeul Județean Sfintu Gheorghe — Covasna în colaborare cu Muzeul de la Crisuru Secuiesc, au dus la descoperirea unei necropole din care s-au putut recupera doar două schelete, cu un inventar funerar foarte bogat, caracteristic secolelor III—IV. e.n.^{6, 7}

În studiu antropologic dat fiind starea de conservare, intră doar scheletul din mormîntul Nr. 1*. Scheletul a fost depus în decubit dorsal cu membrele superioare întinse pe lîngă corp.

Neurocraniul privit din norma verticală are o formă sferoid-ovoid, iar din norma occipitală de casă-bombă. Dimensiunile și indicii de ansamblu cranian încadrează subiectul studiat în categoria calotelor de lungime mijlocie (174 mm.), îngustă ca lățime (137 mm.), de înălțime mijlocie spre înaltă (115 mm.), mezocrană (78,7), hipsicrană (66,1), metriorcrană (83,9), cu parietal bombat (85,9).

Frontalul este bombat (78,3), ortometop (83,6) cu înclinate tipic feminină, de dimensiuni mijlocii, glabela și arcurile supraorbitale prezentînd o gradare a reliefurilor de la 0 la 1.

Fața este lată (130 mm.), cu malare reliefate ușor, fronto-temporalizate și cu incizura sub malară prezentă. Orbitalele sînt rotunde, mezoconche (78,0) încadrînd un nas mezorin (47,6) cu o rădăcină ușor adîncită (vezi Tabelul Nr. II). Forma aperturii piriforme este antropină cu o spină nasală ce proiemină moderat.

Maxilarul superior are o formulă dentară completă, cu dezarmonii de poziție dar nu și de formă, uzura dentară fiind destul de puternică (gr. III).^{3, 4, 5}

Mandibula nu s-a putut recupera din teren.

Scheletul postcranian, avînd toate segmentele prezente cu grad de conservare medie a permis dimensionarea lor în majoritate dîndu-ne valori care le încadrează, cu variații stînga-dreapta precum urmează: femurele au un pilastru mediu (116) spre puternic, platimer (75—80) cu un indice de robusticitate între 12,7 și 13,3; tibiile sînt eurycnemice (84,1) avînd „fațete orientale“ pe marginea infero-anterioară a osului, caracteristică a populației care obișnuia să stea „ciucit“.

Caracterele morfologice, metrice, aspectul general gracil al resturilor umane, gradul de închidere al suturilor craniene, stadiu complet al erupției dentare la nivelul maxilei, ca și gradul lor de uzură, corelat cu examenul suprafețelor articulare ale simfizei pubiene și cu examenul de confirmare și relief osos, ne permite să avansăm următoarea diagnoză: subiectul studiat aparține unei femei în vîrstă de aproximativ 35 de ani (± 5 ani), aparținînd tipului europoid-mezocran, cu o statură supramijlocie de 157,3 cm (calculată după metoda lui Bacs).

Ne avînd în zonă alte morminte descoperite nu ne permitem un studiu comparativ cu subiecții descoperiți în necropole cu aceeași datare dar, din alt areal de cercetare.

III. Situl de la Poian

Descoperit în vara anului 1967 în cursul cercetărilor arheologice din punctul „Kóhát“ unde, în afară de mormîntul de înhumare care face obiectul studiului de față, au mai fost descoperite urme de locuire din epoca bronzului, din Laténul dacic și din cel prefeudal⁸.

Înhumatul a fost găsit în poziție chirchită în decubit lateral stîng, orientat sud-nord. Singurul obiect de inventar a fost un vas depus lîngă craniu. În spatele scheletului la o foarte mică distanță au fost găsite grămezi de cenușă și oase calcinate care tăceau parte din același complex funerar cu mormîntul de înhumare.

În studiul arheologic, Zoltán Székely încadrează această descoperire în cultura Ciomortan⁹.

Scheletul este slab conservat, dîndu-ne totuși cîteva elemente care se permită încadrarea lui. Neurocraniul are o formă ovoidă în norma verticală și o formă de bombă în norma occipitală. Fruntea este dreaptă, camemotopă (90,5), foarte îngustă la nivelul dimensiunii inferioare (ft—ft=86 mm) fără reliefuri pronunțate la nivelul glabelei și a superciliarelor. Rădăcina nasului este plată, lată (mf—mf=21 mm). Nu putem face nici o apreciere asupra oaselor nasale și asupra malarelor deoarece zona este distrusă. Maxilarul superior are spina nasală distrusă, cu arcada dentară reprezentată de dentiția temporară. Mandibula este lată, groasă și ușor robustă pentru vîrsta pe care o are (infr.—gh= 24 mm; lăț. la orif. ment.=21 mm; gros.=10 mm). Are toată dentiția temporară, avînd bilateral erupt complet molarul definitiv de 6 ani.

Scheletul postcranian este foarte slab conservat și fragmentar reprezentat. Aspectul general este gracil cu ușoare reliefări la nivelul inscripțiilor musculare la femure.

Corelînd datele obținute prin observarea superstructurilor osoase craniene, cu examenul conformației și reliefului osos cît și cu stadiul evoluției erupției dentare încadrăm acest subiectul studiat în categoria de vîrstă de 6—7 ani, aparținînd, cu un grad foarte mare de probabilitate unui individ de sex bărbătesc.

IV. Situl de la Moacșa

În timpul lucrărilor de amenajare a pajiștilor de pe dealul* „Pivnița Uriașului“ de la Moacșa, în luna aprilie 1979 s-a descoperit întîmplător prin decapitarea unei movile o cutie de piatră de formă dreptunghiulară, acoperită cu o lespede din același fel de piatră, care constituia mormîntul unui înhumat depus chircit, în decubit lateral drept, orientat est-vest, avînd lîngă craniu un vas. Dr. Z. Székely care a studiat această descoperire o încadrează în cultura Schneckenberg.

Scheletul este foarte slab conservat, parvenindu-ne pentru studiu doar fragmentar unele segmente osoase. Craniul este aproape complet distrus, păstrîndu-se: două fragmente din bazele parietale, ușor bombate și reliefate; două fragmente din occipital slab reliefate și zona mastoido-temporală stîngă. Facialul este complet distrus. Mandibula a păstrat doar ramura orizontală care este lată, înaltă (27 mm), groasă (12 mm). Formula dentară a dentiției definitive este completă de la I_1 la M_2 dreapta-stînga. M_3 este complet format în alveolă și a erupt deasupra marginei alveolei (faza a IV-a).

Scheletul postcranian este foarte slab conservat, unele segmente fiind pulverizate. Capul femural și humeral sînt complet detașate, osificarea lor neatingînd stadiul final (gr. III). Restaurînd femurele, am dimensionat aceste segmente care ne-au dat la calculul taliei valori de aproximativ 155,16 cm (după Breitinger) — 155,28 cm (după Bach).

Observînd gradul de obliterare a suturilor craniene la fragmentele pe care le-am avut, corelate cu uzura dentară (gradul 1), cu gradul evoluției erupției dentiției definitive, cu examenul conformației suprafețelor articulare al simfizei pubiene, precum și cu examenul conformației generale și a reliefului osos, putem încadra subiectul studiat în categoria adolescenților de 18—20 ani. Starea de conservare nu permite încadrarea tipologică.

*

*

*

Ne-am permis să dăm sub formă de expertizare siturile descoperite deoarece sînt unice în zonă și am dorit ca să intre în circuitul științific informațional pentru documentarea specialiștilor.

* Mormîntul a fost descoperit de Ing. Szabó Dezideriu care conduce lucrările de amenajare a pajiștilor în zonă.

TABELUL Nr. 1
Mormintul de la Zăbala-M 69.
Cranii: metrie — indici

Nr. Martin.	M 69.	Nr. Martin.	M 69.
Metria			
1. g—op	194	43 ₁ fmo—fmo	99
2. g—i	185	45. zy—zy	130?
2 _a n—i	182	46. zm—zm	101
3. g—l	190	47. n—ng	121
3 _a n—l	191	48. n—pr	66
8. eu—eu	145	48 ₁ sn—pr	15
9. ft—ft	97	50. mf—mf	24?
10. co—co	122	51. mf—ek	40
11. au—au	105	52. înălțimea orbitei.	33
12. ast—ast	109	54. lățimea orif. nasal.	28
13. ms—ms	98	55. n—sn	53
26. arc. n—b	135	62. ol—sta	45
27. arc. b—l	143	63. enm—enm	—
28. arc. l—o	112	65. kdl—kdl	115
28 ₁ arc l—i	65	66. go—go	88
28 ₂ arc. i—o	47	67. lățimea bimentonieră.	43
29. n—b	120	69. infradentale—gn.	31
30. b—l	126	69 ₁ înăl. ram. la foramenul mentonier.	33
31. l—o	91	69 ₃ gros. mand. la foramen ment.	11
31 ₂ l—i	61	70. înălțimea ramurei	57
40. ba—pr	—	71 _a lățimea minimă a ramurei.	32
20. po—b	119		
Indicii			
8 : 1	74,7	48 : 8	54,5
20 : 1	61,3	48 : 45	50,7
20 : 8	82,1	52 : 51	82,5
9 : 10	79,5	54 : 55	52,8
12 : 8	75,2	63 : 62	—
9 : 8	66,9	69 ₃ : 69 ₁	33,3
29 : 26	88,9	71 _a : 70	56,1
30 : 27	88,1	66 : 65	76,5
31 : 28	81,2	9 : 66	110,2
47 : 45	93,07		

TABELUL Nr. 2
Mormîntul de la Rugănești — M 1
Craniu: metrie — indici

Nr. Martin.	M 1.	Nr. Martin.	M 1.
Metria			
1. g—op	174	30. b—l	116
2. g—i	164	40. ba—pr	—
2 _a n—i	157	43. fmt—fmt	101
3. g—l	173	43 ₁ fmo—fmo	93
3 _a n—l	171	45. zy—zy	130?
5. n—ba	—	46. zm—zm	99
8. eu—eu	137	46 ₁ zm ₁ —zm ₁	101
9. ft—ft	94	48 ₁ sn—pr	14
10. co—co	120	50. mf—mf	—
11. au—au	125	51. mf—ek	41
12. ast—ast	111	52. înălțimea orbitei.	32
13. ms—ms	107	54. lăț. orif. nasal.	27
26. arc. n—b	128	55. n—sn	57
27. arc. b—l	135	62. ol—sta	39
29. n—b	107	63. enm—enm	36
Indicii			
8 : 1	78,4	29 : 26	83,6
20 : 1	66,0	30 : 25	85,9
20 : 8	83,9	48 : 8	—
9 : 10	78,3	54 : 55	47,4
12 : 8	81,2	52 : 51	78,0
30 : 29	108,4	63 : 62	92,3
9 : 8	86,6		

BIBLIOGRAFIA

1. SZÉKELY Z. — *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în SCIV, Tom 22, Nr. 3. 1971, p. 387—400.
2. ZAHARIA EUGENIA — *Problemele epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în Aluta, II, p. 63.
3. ACSADY GY. și NEMESKÉRI J. — *History of Human Life Span and Mortality*, Akad. Kiadó, Budapest, 1970.
4. OLIVIER G. — *Pratique anthropologique*, Vigot Frères, Ed., Paris, 1960.
5. FIRU P. — *Stomatologia infantilă*, Ed. didactică și pedagog., Buc. 1971.
6. SZÉKELY Z. — *Materiale ale culturii Sîntana de Mureș din sud-estul Transilvaniei*, în Aluta, I, 1969, p. 7—90.

7. SZÉKELY Z. — *Morminte din epoca migrațiunii popoarelor de la Rugănești (Jud. Harghita)*, în Almanahul muzeului din Cristuru Secuiesc. Studii și comunicări, Oct. 1971, p. 147—164.
8. SZÉKELY Z. — *Contribuții la problema începutului epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în SCIV, 3, Tom 19, 1968, p. 423—428.

**CONSIDÉRATIONS ANTHROPOLOGIQUES CONCERNANT
LES DÉCOUVERTES DU MUSÉE
DE SFÎNTU GHEORGHE — COVASNA.**

Résumé

L'auteur présente les résultats de l'étude anthropologique des sites de Zăbala, Rugănești, Poian et Moacșa.

Le squelette du site de Zăbala appartient à la culture Zăbala, connue comme une culture pre-Schneckenberg. Le sujet est un mâle, âgé de 35—45 ans, tenant du type europoid, dolico-mezocefal de taille moyenne (165,5 cm).

Le squelette du site de Rugănești a été trouvé dans une nécropole datée de IIIe—IVe siècles, ayant déposé près de lui un riche inventaire funéraire. Le sujet est une femme âgée de 35 ans env., du type europoid-mezocran ayant taille au dessus de la moyenne (157,3 cm).

Le squelette du site de Poian appartient à la culture Ciomortan. Le sujet est un „mâle“ âgé de 6—7 ans.

Le squelette du site de Moacșa appartient à la civilisation de Schneckenberg. Le sujet est âgée de 18—20 ans, ayant taille env. de 155,16—155,28 cm.